

La Basílica de la Mercè de Santiago de Xile

Autor: Francesc Robusté

Data de publicació: 08-08-2020

En Francesc Robusté va viatjar a Santiago de Xile i es va trobar amb una basílica de la Mercè que té simbologia catalana. En aquest article en explica les seves recerques sobre la qüestió. L'església catòlica inicial va ser construïda al 1566 pels frares mercedaris catalans.

No sóc historiador ni tinc relació amb l'Institut Nova Història. Sóc un enginyer i professor de la Universitat Politècnica de Catalunya que ha viatjat diverses vegades a Santiago de Xile per motius acadèmics, habitualment per congressos sobre transport. La darrera vegada va ser a meitat d'octubre del 2016. A la Pontificia Universidad Católica de Santiago de Xile es lliurava el Premi Internacional Abertis de Recerca en Transport i Seguretat Viària, amb ponència del Ministre de Transport Andrés Gómez-Lobo. A mi, seguint la tradició acadèmica local segons la qual una personalitat ha de fer la rèplica al ministre, se'm va assignar la tasca de fer aquesta «rèplica».

Sempre que faig algun viatge professional provo de reservar-me algunes hores per a fer «turisme», de manera que vaig passejar-me pel centre de Santiago. Allí vaig topar amb la Basílica de la Merced —cantonada entre el carrer Merced i el carrer Enrique Mac Iver (fig. 1)—. Parlaré una mica de la seva història, que he après a partir d'intentar satisfer una curiositat que cap dels nadius em va saber explicar: el fet que l'esmentada basílica exhibeixi com estendard l'escut de l'orde dels mercedaris, que és la creu de la Catedral de Barcelona i les quatre barres catalanes.

Escut de l'Orde dels Mercedaris

Confesso que he escrit aquesta breu ressenya a partir de l'impuls que m'ha donat En Jordi Bilbeny. Gràcies a ell he après una mica d'història de l'orde dels Mercedaris.

Davant de l'avenç del món musulmà —particularment dels turcs— a Terra Santa, sorgeix al segle XI la idea d'alliberar, rescatar o redimir els llocs sants del cristianisme i els cristians mateixos, que havien caigut en poder dels sarraïns i eren tractats com a esclaus. En aquest sentit, van sorgir bàsicament tres iniciatives (Aguirre, 1996) per enfrontar-s'hi:

Les Croades. Per mitjà de les croades es volia mobilitzar la població europea que pogués perquè fes cap a Palestina i en foragités els heretges musulmans. Eren iniciatives de caràcter col·lectiu. Al 27 de novembre de 1095, el papa Urbà II fa la crida formal a Clarmont d'Alvernha (Occitània) perquè els regnes europeus organitzin la Primera Croada i provin de recuperar Terra Santa, que havia caigut a mans d'aquests heretges. Aquesta expedició va durar del 1095 al 1099. Després, en seguirien fins a nou més durant gairebé dos segles (1096-1291)... I fins a sis guerres en territori europeu, que també van rebre la qualificació de «croada». Entre aquestes, cal comptar, en primer lloc, un episodi de l'anomenada «reconquesta espanyola», que va adquirir aquella denominació a la batalla de les Navas de Tolosa del 1212. En segon lloc, hi ha la guerra de croada contra la Corona d'Aragó del 1284 al 1285, la qual segons el papat també havia caigut en el pecat d'heretgia. I, finalment, la guerra de Granada entre el 1482 i el 1492, adreçada contra el darrer regne heretge musulmà d'Europa.

Ordes religiosos militars. Van ser ordes formats per monjos que alhora eren guerrers. Són els següents: els frares de Sant Joan de l'Hospital (1113), els Templers (1119), els Cavallers d'Alcàntara (1156), els de Calatrava (1158) i l'orde de Santiago (1175). L'objectiu fonamental d'aquests ordes també es va centrar en la lluita armada contra els musulmans.

Ordes religiosos redemptors. Es van fundar a l'Edat Mitjana i es van centrar a alliberar captius cristians que havien caigut en mans sarraïnes. Coneixem els següents: Orde de la Santíssima Trinitat —fundat a França per sant Joan de Mata— i l'Orde de la Mercè, creat a Barcelona per sant Pere Nolasc al 1218.

Centrem-nos en l'Orde de la Mercè. Sorprèn que dels dos primers segles d'activitats de l'orde no en tinguem cap testimoni escrit. I sorprèn encara més si tenim en compte la meticulositat amb què els frares documentaven coses... La primera referència que ens n'ha arribat és el còdex *Speculum fratrum* de l'any 1445, escrit pel pare Nadal Gaver, Mestre General de l'Orde, ... Allà hi trobem la frase que segueix:

... "certament com el devotíssim home Pere de Nolasc, del mas de les santes «Puellas», diòcesi de Sant Pau, veí de Barcelona, a la qual havia traslladat el seu domicili ... " (Aguirre, 1996).

S'especula que Pere Nolasc va néixer entre els anys 1180–1182. Des de petit va viure a Barcelona i va morir també a Barcelona el 6 de maig de 1245.

Basant-se en la frase del *Speculum fratrum*, sembla que part de la tradició mercedària ha passat per alt l'ascendència barcelonina d'En Nolasc i n'ha cercat una altra de més rebuscada. Segons aquesta, el seu lloc de naixement hauria estat Mas Saintes Puellas, a la diòcesi de Sant Papol, població ubicada al comtat de Tolosa, entre les ciutats de Carcassona i Tolosa, al Baix Llenguadoc... Ara bé, el més versemblant és suposar que va néixer en un mas o masia proper a l'església de Sant Pau del Camp —fundada per Guifré II abans del 911, any en què està datada de la seva tomba—, en aquell moment als "afores" o al raval de Barcelona.

Doncs bé, En Pere Nolasc era un mercader de teles. Per tant, era un laic. L'1 de agost del 1218 va tenir una visió de la Mare de Déu proposant-li de crear un orde religiós redemptor. Es diu que l'endemà es va dirigir al palau reial per exposar la idea al jove monarca Jaume I el Conqueridor i als seus consellers, el primer dels quals era el bisbe de Barcelona Berenguer II de Palou (Aguirre, 1996). Ambdós havien tingut el mateix somni. Sigui com sigui, l'Església la va aprovar i la Corona la va protegir i emparar.

Així, el 10 d'agost del 1218, es va constituir oficialment l'Orde de la Mare de Déu de la Mercè de la Redempció dels Captius de Santa Eulàlia de Barcelona. La creació de l'orde va tenir lloc a l'altar major de la Catedral de la Santa Creu de Barcelona, erigit damunt la tomba de santa Eulàlia. El bisbe Berenguer II de Palou va autoritzar que els membres de l'orde vestissin un hàbit blanc, en el qual hi havia de figurar el signe o senyal de la Santa Creu (creu de plata sobre fons vermell). Per la seva banda, el rei Jaume I va lliurar als frares l'escut amb les quatre barres vermelles en camp d'or i va assignar l'Hospital de Santa Eulàlia de Barcelona com a primer convent dels mercedaris i casa de recepció dels captius redimits.

Com ha estat dit, malgrat que era un orde religiós de redempció format per germans laics, i per tant, en teoria allunyats de tota violència, el cert és que els mercedaris van ser també una força militar. Van destacar al capdavant de les tropes catalanes en les campanyes de conquesta de Mallorca (1229) i de València (1238). D'ençà que va ser fundada, els seus membres no van parar de redimir cristians captius. Tant és així, que fins a l'any 1779 havien aconseguit alliberar

un total de 60.000 persones capturades en terres de l'Islam.

Tornem a l'escut dels mercedaris. Està compost per l'escut d'armes de la catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia —que es la Santa Creu de la Catedral de Barcelona— i les quatre barres catalanes, les quals, per jerarquia nobiliària, corresponien als comtes/reis de la Corona d'Aragó. Una simbologia similar es pot trobar a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (en aquest cas, en datar-se de 1401, la vinculació amb Barcelona és més directa i inclou la creu de Sant Jordi, a banda de la Santa Creu de la Catedral i les quatre barres).

La figura 2 mostra l'escut d'armes i dues interpretacions modernes fetes arran del 800è aniversari de la fundació de l'Orde dels Mercedaris i la versió minimalista en groc i inclinada -45° del Col·legi de la Mercè de Barcelona. Com a anècdota, afegir que els «torpedinadors» de la història nacional catalana, els membres de Dolça Catalunya parlen, sobre aquesta qüestió, d'una “bandera cubana” (sic). Desconeixen els símbols de l'Orde de la Mercè, que són la creu i les quatre barres.

Fig. 2. Escut d'armes de l'Orde de la Mercè, i dues interpretacions modernes. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Basílica de la Merced de Santiago de Xile

Després d'aquesta introducció a l'Orde de la Mercè i al seu escut d'armes, no ens han de sobtar les fotos de la fig. 3, realitzades per aquest autor a l'octubre del 2016.

Figura 3. Escut d'armes de la Basílica de la Merced de Santiago des de diferents perspectives. Font: l'autor.

L'edifici actual, que es pot contemplar al carrer Merced de Santiago, té els colors de l'Orde Mercedària i un interior barroc i neoclàssic, i data de mitjan segle XVIII (1760). Però l'església catòlica inicial és molt més antiga. Va ser construïda al 1566 pels frares mercedaris i va ser destruïda dos cops: pel terratrèmol de Santiago del 1647 i pel de Valparaíso del 1730.

Després d'unes disputes inicials sobre els terrenys on construir l'església entre els frares mercedaris, que arriben a Santiago de Xile amb Pedro de Valdivia al 1540, i els franciscans, al 1556, al final, es dota d'un terreny als mercedaris i es construeix en una dècada l'ermita de Santa Lucía (1566), feta de tova amb arcs de maó i calç, amb sostre de xiprer. A la fi del segle XVI es va convertir en l'església més important de Santiago i les famílies poderoses demanaven ser-hi enterrades, però l'ermita es va ensorrar amb el terratrèmol de Santiago de 1647.

Figura 4. Ubicació i croquis de la Basílica de la Merced de Santiago. Font: Wikipedia.org. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Durant el segle XVI el territori xilè es va poblant de convents de la Mercè, a banda del de Santiago: Concepción (1550), Imperial (1550), Villarrica (1550), Valdivia (1552), La Serena (1556), Mendoza (1562), Angol (1564), i Osorno (1578).

En 1683 es va bastir de nou el temple caigut de Santiago. Aquesta vegada en maó i amb una planta basilical de divuit voltes, però la construcció va cedir novament davant el terratrèmol de Valparaíso del 1730.

Finalment, a la tercera va la vençuda —de moment. El 1736 es reutilitzen els murs que no van caure durant el terratrèmol i es manté la planta basilical. La reconstrucció s'acaba l'any 1760. Es diu que l'església conté restes de la Vera Creu de Jesucrist...

Els símbols de l'Orde Mercedària fan referència als orígens de l'orde: Barcelona i Catalunya. Molt probablement els frares mercedaris que van fundar les primeres esglésies a Xile i a Llatinoamèrica en general eren catalans. Però avui dia, ningú no ho sap o ningú no ho recorda...

Francesc Robusté, catedràtic de l'UPC

Referències bibliogràfiques:

Aguirre Herrera, Emilio (1996), La Orden de Santa María de la Merced (1218 - 1992). Síntesis Histórica. 183 pàgines.

[http://www.portaliglesia2.org/proyectos/mercedarios/
images/img_noticias/doc15203bd9814c1d_08082013_1147am.pdf](http://www.portaliglesia2.org/proyectos/mercedarios/images/img_noticias/doc15203bd9814c1d_08082013_1147am.pdf)

https://ca.wikipedia.org/wiki/Priorat_de_Catalunya.

[https://es.m.wikipedia.org/wiki/Bas%C3%ADlica_de_la_Merced_\(Santiago_de_Chile\)](https://es.m.wikipedia.org/wiki/Bas%C3%ADlica_de_la_Merced_(Santiago_de_Chile)).

<https://es.wikipedia.org/wiki/Cruzadas>.